

Aki megálmodta a magyar „Veimár”-t

Kurucz György:
Keszthely grófja
– Festetics György.
Corvina, Bp., 2013.

Nem könnyű életrajzi monográfiát írni valakiről úgy, hogy nincsenek naplói, nincsenek útijegyzetei, és irathagyatékában fennmaradt magánlevelezése szűkszavú, ráadásul az életút legfontosabb fordulópontjainak idejéből a levelek feltűnően hiányoznak. Mintha tudatosan semmisítette volna meg a címzett őket, hiszen olyan időszakban élt, amelyben titkosrendőrök szép számmal körmölték jelentéseiket a megfigyeltekről, s amelyben közülük az egyik legveszélyesebb besúgó fényes elméket vitt magával együtt a vérpadra vagy juttatott másokat börtönbe.

A XVIII–XIX. század fordulójának Magyarországon járunk, és az előbb azt vettük számba, hogy a keszthelyi Georgikon alapítója, Festetics György gróf (1755–1819) biográfiájának megírását, amelyre Kurucz György mintegy két évtizedes kutatómunka után vállalkozott, milyen személyes iratok hiánya nehezítette. Az említett bécsi rendőrbesúgó pedig Martinovics Ignác volt, aki Festeticsnél is többször megfordult, s aki egy 1793 májusában kelt jelentésében azt javasolta Franz Gotthardi rendőr főnöknek, hogy érdemes volna ügynököt küldeni a keszthelyi grófra meg a Zala megyei alispánra is, mert a Habsburgoktól való elszakadásról beszélnek. Bő egy évvel később aztán az általa vezetett összeesküvés ügyében megkezdett kihallgatások során Festeticset is megpróbálta gyanúba keverni, vád alá helyezésére azonban bizonyítékok hiányában nem került sor.

Érthető, hogy Festetics György óvatos volt minden leírt sorról, mindenféle véleménynyilvánítással kapcsolatban. Részéről nem is ártott ez az óvatosság, hiszen már korábban felhívta magára a figyelmet azzal, hogy a Graeven huszárezred alezredeseként tisztársaival, többek között Laczkovics Jánossal, a későbbi jakobinus per mártírjával együtt, 1790. július 5-i keltezéssel egy olyan folyamodványt terjesztett a magyar országgyűlés elé, amelyben azt kérték, hogy béke idején a magyar ezredek Magyarországon állomásozzanak, a magyar ezrekben magyar tisztek szolgáljanak, a vezényleti nyelv magyar legyen, és szükség van egy magyar tisztképző intézet felállítására. Vizsgálati fogság és többszöri kihallgatás után ugyan a bécsi haditörvényszéki eljárást „különleges

uralkodói kegyből” megszüntették a vád alá vont tisztek ellen, de más ezrekbe helyezték őket, így Festeticset egy Németalföldön állomásozó dragonyosezredbe irányították. 1797-ben ismét magára vonta az udvar figyelmét:

Zala megye közgyűlése a királyi parancsban Napóleon hadaival szemben elrendelt nemesi felkelést hiábavalónak ítélte, mondván, hogy ha a reguláris hadsereg képtelen a franciákat megállítani, azt nem lehet elvárni a begyakorlatlan nemesi felkelőktől. A megye álláspontját az uralkodónak küldendő feliratban a katonai tapasztalatokkal rendelkező Festetics fogalmazta meg. Az uralkodó „sértőnek” találta a feliratot, Festeticset megfosztotta császári királyi kamarási méltóságától, és kitiltotta a „fejedelmi székvárosból”, Bécsből.

Tehát személyes iratokból, magánlevelekből kevés maradt az utókorra. És bár megsemmisült a keszthelyi kastély berendezése is, megmaradt a család keszthelyi ágának könyvtára és levéltára: a családra és külön-külön az egyes családtagokra vonatkozó iratok mellett a hivatali levelezés, a birtokigazgatással, birtokgazdálkodással, számadásokkal kapcsolatos dokumentumok, az iskolaszervezés és fenntartás iratai, könyvtári jegyzékek, könyvszámlák stb. Vagyis megmaradtak azoknak az intézményeknek és létesítményeknek a dokumentumai, amelyeknek megteremtésével Festetics György a magyar nemzeti kultúra példaadó mecénásává, tevékeny szervezőjévé vált.

Mik voltak ezek az intézmények? Mindenekelőtt az 1797-ben alapított Georgikon nevű felsőfokú tanintézet, amelyben a korszak modern természettudományos és mezőgazdasági ismereteire oktatták a hallgatókat, akikből felsőfokú képzettségű agrár- és birtokigazgatási szakemberek lettek. Ez az iskola és a mellette működő tangazdaság több volt egyszerű tanintézetnél, ugyanis az ország minden vidékéről érkező diákjaival a magyar értelmiség új rétegét képezte ki. Külföldi iskolákkal, természettudósokkal, mezőgazdasági szakemberekkel tartott fenn kapcsolatokat, amelyek aligha lettek volna gyümölcsözőek, ha nem az öt nyelven beszélő, nagy műveltségű gróf és olyan tanárok tartják a kezükben

őket, akik mögött nyugat-európai egyetemi évek és tanulmányutak voltak. Festetics a nagypapa, Festetics Kristóf által alapított családi könyvtár, amelyben a vallási elmélkedések mellett már szép számmal sorakoztak a jogi, történelmi és közgazdasági munkák, valamint a felvilágosodás szerzőinek francia, angol, német nyelvű kötetei, a tanintézet céljaira mezőgazdasági szakkönyvtárként gyarapította. A Georgikon mellett további, alapképzést biztosító iskolák is működtek Keszthelyen hosszabb-rövidebb ideig, így erdész-, kertész-, lovász-alapiskola, földmérőket és uradalmi mesterembereket képző ún. mérnökiskola, de volt uradalmi jogászképző, sőt egy ideig „takarékos és művelt háziaszszonyok” képzését célzó leányiskola is.

Figyelemre méltó, hogy a felsőfokú szakképzésre jelentkezők közül származásra, vallásra, társadalmi és vagyoni háttérre való tekintet nélkül válogatták ki a hallgatókat és a grófi ösztöndíjasokat. A felvételnél csak az iskolai előképzettség és tehetség számított. Az iskola anyakönyvei azt bizonyítják, hogy a diákok többsége nem nemesi származású volt, sőt akadt közöttük jobbágyszülők gyermeke is. A georgikoni nyilvános vizsgák pedig az 1810-es években már olyan ünnepek voltak, amelyeken a kor jeles irodalmárai és tudósai vettek részt, többek mellett a jövő magyar „Veimaraként” Keszthelyre tekintő Berzsenyi Dániel, Pálóczi Horváth Ádám, Dukai Takáts Judit költők vagy Nagyváthy János, a tudós mezőgazdasági szakíró. Kazinczy Ferenc, akitől Festetics korábban megtagadta a támogatást, és aki ezért is kritikával szemlélte a gróf tevékenységét, már szintén hivatalos volt Keszthelyre, ahonnan csak betegsége miatt maradt távol. A grófnak az volt a szándéka, hogy a helikoni ünnepek távlatilag a hazai irodalmi életet szervező rendezvényekké váljanak.

Festetics György iskolaalapítási, tudomány- és irodalomszervező tevékenysége sikerének két alapvető feltétele volt. Az egyik az, hogy anyagi helyzetét konszolidálja, az öröklött súlyos adósságoktól megszabaduljon, és korszerű gazdálkodással jövedelmeit gyarapítva folyamatosan biztos hátteret teremtsen a létrehozott intézményeknek. A másik pedig az volt, hogy Bécs az említett konfliktusok ellenére se akadályozza terve megvalósítását. A francia háborúk idején a gróf ezért nyújtott komoly támogatást gabonával, pénzzel és katonai állítással az uralkodónak, ami miatt mind egyes kortársak, mind későbbi kutatók ellentmondásosnak ítélték munkásságát.

Az életrajzi monográfia szerzője széles hazai és nyugat-európai (német, angol és francia) forrásbázis, valamint szakirodalom alapján mutat rá a nagybirtokos magyar főrend műveltségének forrásaira s azokra a korlátokra, amelyekbe magyarországi terveinek megvalósítása során beleütközött, illetve amelyeknek meglétével számolnia kellett. Példákként ez utóbbira a Rákóczi-szabadságharc emlékével kapcsolatos két esetet érdemes felidézni. Csak 1960-ban derült ki egyértelműen, hogy Festetics nemcsak összegyűjtötte a magyar szépróza első mesterének, Mikes Kelemennek a leveleit, hanem ő nyújtott pénzügyi támogatást is Kulcsár Istvánnak a kiadásukhoz. (Kostyál István ekkor közölte az erre vonatkozóan megtalált bizonyítékot: Kulcsár István szerkesztőnek, egyébként Festetics fia nevelőjének a grófnak 1794. március 17-én írott levelét.) Festetics a kapott tiszteletpéldányokat uradalmi tisztjei között osztotta szét, vagyis ahogy Kurucz György megállapítja: „a kor vidéki olvasóinak egy fontos rétegéhez a század magyar függetlenségi harcának emlékét idéző kiadványt juttatott el.” Kulcsár a Mikes-levelek megjelenését támogató gróf inkognitójának megőrzését maga is indokoltnak tartja: „... az mostani változásokra nézve a gyanúságtól féltettem Hazafiúságát.” Ismeretes, hogy Mikes a törökországi Rákóczi-emigráció utolsó tagja volt, akinek hazatérési kérelmét Mária Terézia elutasította. Mindennek fényében nem Festetics gyávaságát, ahogy utóbb szemére vetették, sokkal inkább józan óvatosságát tanúsítja az, hogy 1799-ben rosszállását fejezte ki Csokonainak, az általa alapított csurgói református gimnázium segédtanárának a „Haj Rákóczi, Bercsényi” kezdetű kuruc nótának egy iskolai ünnepélyen történt eléneklése miatt. „Kérem, az ilyenekért iskolánkat fundamentumostól elhanyagolják, vigyázzunk” – olvashatjuk egy csurgói diák visszaemlékezése alapján Festetics szavait.

Kurucz György hivatkozva Festetics Györgynek a felvilágosodás eszmerendszerében gyökerező műveltségére, a magyar kultúra iránti elkötelezettségére és megemlítve számos kortársának, például sógorának, Széchényi Ferencnek hasonló nézeteit és tevékenységét, hangsúlyozza, hogy amikor a magyar nemesség szembekerült II. Józsefnek az ország közjogi különállását sértő politikájával, akkor nem a felvilágosult uralkodó került szembe az elmaradott, szűklátókörű magyar nemesség „rendi” vagy „feudális nacionalizmusával”. A magyar nemesség legjobb

képviselői ugyanúgy a „közjó” szolgálatát tartották szem előtt, mint a császár. Csak II. József az egységes, centralizált német nyelvű birodalom megteremtését tekintette a köz javának, az említett nemesség pedig az önrendelkezését megőrző ország modernizálását. A II. József halála után trónra lépő II. Lipót alapvetően elődje politikáját akarta folytatni. A „társadalom befolyásolása érdekében semmilyen eszköz nem volt idegen számára”, kitűnően alkalmazta a politikai manipuláció módszereit. Uralkodása idején röpiratok sora jelent meg a parasztot és a polgárt elnyomó magyar nemességről, agitálva a nemesség elleni felkelésre és ösztönözve a császár iránti bizalomra: szóhasználatuk, érvrendszerük egyaránt azt bizonyítja, hogy szerzőik nem a parasztság, sokkal inkább az udvar ügynökei köréből kerültek ki. A cél az volt, hogy akadályozzák a különböző társadalmi csoportok esetlegesen kialakuló közös érdekérvényesítését. Ezért volt igen nagy jelentőségű az, hogy a szóban forgó nemzedék fiainak és unokáinak olyan érdekegyesítésen alapuló társadalmi programot sikerült kidolgozniuk, amelynek alapján mintegy ötven évvel később az alkotmányos polgári Magyarország megteremtéséért folytatott küzdelemben számíthattak az ország népének java részére. Azt pedig, hogy a parasztság milyen könnyen eszközzé válhat az udvar kezében, nemcsak az említett és a későbbi évtizedekben is fel-feltűnő röpiratok mutatták, hanem sokkal inkább a fiak és unokák idejében Galíciában kirobbant 1846-os parasztmozgalom, amelynek során a birodalmi hivatalokban felbízott parasztok mintegy 800 nemeset vagy nemesnek vélt személyt mészároltak le, s vagy félezer udvarházat gyújtottak fel és raboltak ki.

Kurucz György, a XVIII–XIX. század fordulója és a XIX. század első évtizedei kutatójaként Festeticsről szóló, alap kutatásokra épülő monográfiájával ad választ arra a kérdésre, amelyet a kötet bevezetőjében az újkori magyar történet egyik alap problémájaként Gergely András feltesz: „egységes, egyre sodróbb lendületű áramlat-e a magyar polgári átalakulás, avagy külföldi impulzusok nyomán újra és újra meginduló rokonszenves, ám erőtlenszű, szálnalmas kísérlet?” A keszthelyi gróf életműve az eldöntendő kérdésbe foglalt első állításra bizonyíték.

A Corvina Kiadó gondozásában megjelent negyedszáz oldalas elegáns kiadványt 177 jó minőségben közreadott korabeli illusztráció díszíti.

Rosonczy Ildikó

Az élni tudás breviáriumból

Ambrus Lajos:
Lugas – tertium datur,
Kortárs Kiadó, 2012.

Minden régiben, azaz minden tudott dologban található még valami újat. A folytonosságnak ez az egyszerű axiómája lelkeket emel föl és ment meg, hogy azután a magatartásban tökéletesítés e banalitást; tudniillik azt, hogy a rutin nemcsak védett fölény, hanem muníció is. Aki ezt felismeri, egyúttal túl is jut a banalitáson, hogy meglepetései számára készítse elő a terepet. Terep – talán a lugas is az. A függőleges törzsű, egy síkban kialakított karokból összeállított, például pergolával fedett gyönyörű hely; pihenőket és gondolkodókat ösztökélő placc.

Igen, a lugas éppúgy csábít irodalmi vegyészkedésre, vagyis a többször futtatható jelkép kifőzésére, mint a sajátos hasznú és szépségű növényi testiség kialakítására. És mondjuk, nem mai találmány. Éppenséggel Ambrus Lajos is a *tertium datur*-nál tart a maga *Lugas*-át illetően. S hogy lássuk, a természet néha micsoda szimbólumokban engedi magához az irodalmat, meg ne feledkezzünk róla, hogy boltozatot növényből a feje fölé vonni nemcsak ember képes. Hanem a szárnyas kétlábúak is: a selyemmadár és a fehérfülű nyávogómadár lugasépítésben verhetetlenek. Állítólag az új-guineai bennszülöttek olyasféleképp tekintenek a lugasépítő madarak munkáira, mint ami egyenértékű a saját asszonyaikért felajánlott nászadománnyal.

A becs Ambrus Lajosnál is kézenfekvő. A jelenségek tárgyak, tájak és alakok jellegéből kibontakoztatott távlatban, a szerves formálásra való képesség bevetésében jelentkezik. Van benne nem kevés (de az írói becsületért igazán megengedhető) finesz. A *Lugas – tertium datur* úgy fest, mintha szerzője a hétköznapi természetes apróságaiba és saját mániáiba rakná át teljes kapacitását. Hátha a momentumok részleteiben és összekapcsoltan úgy érik föl a monumentumot, hogy impozánssá emelkednek ugyan, de anélkül, hogy otthonosságukat veszítenék.

Semmit (no jó: ne sarkítsunk), a semminél alig többet ért Ambrus Lajosból, aki témái közt fürkészve csak

